

İSRAİL – PETROL ARZI GÜVENLİĞİ

İdris DEMİR*

Özet

Petrol fakiri bir ülke olan İsrail için petrol arzını güvenlik altına almak, kuruluşunun ilk aşamalarından beri bir sorun olmuştur. İsrail açısından ithal etmek zorunda olduğu yüksek petrol faturasını ödemek büyük bir ekonomik sorun olmuştur. Ancak asıl sorun İsrail'in politik ilişkileri içerisinde yatmaktadır. Büyük miktarlarda petrol satın alabileceği komşu Arap ülkeleri ile politik sorunları olan İsrail, petrol ihtiyacını devlet politikası gereği farklı zaman dilimleri içerisinde yakın ilişkiler geliştirdiği çeşitli petrol ihracatçısı ülkeler yoluyla karşılamıştır. Uluslararası petrol şirketleri ile geliştirilen ilişkiler yerini SSCB ve Şah yönetimindeki İran ile geliştirilen kurumsal ilişkilere bırakmıştır. İsrail'in petrol gereksinimi karşılama çalışmaları çerçevesinde ABD ile yaptığı işbirliğinin ise farklı bir boyutu vardır. Uluslararası ölçekteki petrol şirketleri ile İsrail, günümüzde küresel petrol endüstrisi zincirinin etkili bir halkası konumundadır. Özünde büyük oranda ekonomik bir sorun olan petrol arzını güvenlik altına alma çalışmaları İsrail açısından politik ilişkileri içerisinde yatan bir sorun olagelmıştır. İsrail açısından bu sorun görülebilir bir gelecek içerisinde de politik bir sorun olmaya devam edecek izlenimini vermektedir

Anahtar Kelimeler: İsrail, Arz Güvenliği, Arap- İsrail Sorunu, ABD

ISRAEL- SECURITY OF OIL SUPPLY

Summary

Security of oil supply has been a problem for oil poor Israel since its establishment. It has been a great problem for Israel to pay the enormous oil bill that the country has to import. However, the real problem lies within the politic relations of Israel. Israel, that has problematic relations with her Arab neighbours that she can buy oil in great amounts, faces her demand of oil from various oil exporting countries that she developed friendly relations in different time periods as a state policy. The relations that were formed with international oil companies left their place to the institutionalized relations with USSR and Iran under Shah governance. Israeli cooperation with the USA has a different dimension in the attempts of facing the demand of oil for Israel. Israel is in an effective position in the global oil industry chain by her oil companies in international scale. Security of oil supply efforts which are economic considerations in great amounts in essence have been a problem that lies within the Israeli political relations. It is observed that this problem is going to continue to be a political problem for Israel in the foreseeable future, too.

Key Words: Israel, Security of Supply, Arab- Israeli Conflict, USA

* Dr, Uluslararası İlişkiler

Giriş

Sürdürülebilir kalkınmanın kesintisiz olarak devam edebilmesi için “enerji arzı güvenliği” hayati bir konuma sahiptir. Fabrikaların sürekli olarak üretime devam edebilmeleri için güvenilir bir enerji girdisine gereksinimleri vardır. Ulaşım sektöründe araçların bir noktadan bir diğerine ulaşabilmeleri için belirli bir oranda enerji tüketimine ihtiyaçları bulunmaktadır. Güç santrallerinin elektrik üretebilmeleri için de belirli bir enerji tüketimine ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkelerin politika yapıcılarının öncelikli vazifelerinden biri de sosyal ve ekonomik hayatın standardının korunması açısından birincil bir konuma sahip olan enerji arzının güvenilir bir şekilde temin edilmesidir.

Enerji kaynaklarına değişik formlarıyla, maddi olarak ödenebilecek bir faturayla yeterli bir miktarda sürekli olarak erişimi amaçlayan enerji arzı güvenliği kuramı¹ içerisinde petrol arzı güvenliği merkezi bir konuma sahiptir. Petrolün bu merkezi konumu büyük oranda sahip olduğu yüksek enerji içeriği, diğer enerji türleri ile kıyaslandığında depolanmasındaki kolaylıklar ve hâlihazırda günümüzde kullanana enerji tüketen araçların alet ve edevat stokundan kaynaklanmaktadır.

Genelinde enerji arzı güvenliği, özelinde ise petrol arzı güvenliğini sağlamak için politika yapıcılar çeşitli stratejiler geliştirmek zorundadırlar. İç tüketim ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar yerli petrol kaynağına sahip ülkeler, kendi tasarrufları altındaki petrol rezervlerini işleyip ürünlerine ayırdıktan sonra iç tüketim ihtiyaçlarının hizmetine sunabilmektedirler. Yeterli yerli kaynağa sahip olmayan ülkeler açısından ise çeşitli politikalar geliştirme zorunluluğu bulunmaktadır.

Tüketici ülkelerin başvurdukları bir yol, uluslararası petrol pazarından yaptıkları spot petrol alımlarıdır. Spot petrol alımları tüketici ülkelerin petrol ihtiyaçlarını kısa vadede karşılıyor olsa da uzun vadede kalıcı bir çözüm sunmaktan uzak bir görüntü arz etmektedir. Uzun süreli kalıcı çözümler için ise farklı stratejiler geliştirme zorunluluğu bulunmaktadır. Petrolü dışarıdan ithal etmek zorunda olan ülkeler, Üretim Paylaşım Anlaşmaları ve İmtiyaz Anlaşmaları gibi çeşitli farklı yollarla petrol zengini ülkelerin rezervlerini işleyip ihtiyaç duydukları petrolün bir kısmını garanti altına alma yoluna gitmektedirler. Tüketici ülkelerin başvurdukları bir diğer yol ise önde belen petrol ihracatçısı ülkeler ile iyi ilişkiler geliştirip çeşitli ittifaklar kurarak uzun vadeli petrol alım

¹ Philip Andrews-Speed, Xuanli Liao ve Donald Dannreuther, *The Strategic Implications of Chinas' Energy Needs*, Adelphi Paper 346, Oxford University Press, New York, 2002, s. 13

anlaşmalarına varmalarıdır. Petrol üreticileri ile tüketicilerinin söz konusu türden anlaşmalara varabilmeleri için uluslararası politikada birbirlerine yakın düzlemler üzerinde bulunmaları gerekmektedir. Söz konusu ülkelerin enerji, dolayısıyla ekonomik ihtiyaçlarının karşılanması politik ilişkilerinin gölgesi altında yatmaktadır.²

Bu çalışma, bu bağlamda İsrail'in petrol ihtiyacını kesintisiz olarak güvence altına alabilmesinin yolunun geçmişte olduğu gibi günümüzde de komşuları ile olan politik ilişkileri ile sıkı sıkıya bağımlı olduğu savını ileri sürmektedir. İsrail'in petrol arzı güvenliğini kesintisiz olarak uygun fiyatlarla sağlayabilmesi bölgesel barış dinamikleri içerisinde gizlidir.

Öne sürdüğü savın kanıtlanması için bu çalışmada şu şekilde bir yöntem izlenmiştir: Çalışmanın ilk bölümünde İsrail'in kuruluşunun ilk aşamalarında petrol arzını güvenlik altına almak için izlediği yol ortaya konmuştur. İkinci bölümde yabancı petrol şirketleri ile İsrail hükümeti arasındaki ilişkiler irdelenmiştir. Bu ilişkilerin sonucunda bir gereklilik olarak ortaya çıkan Delek petrol şirketinin kurulması ise üçüncü bölümün konusudur. Dördüncü bölüm ise ilgili dönemde bölgesel politik ilişkiler gereği İran'dan elde edilen petrol teminini incelemektedir. İsrail'in Sina bölgesinde bulunan petrol kaynaklarını işleyip kullanması konusu beşinci bölümde incelenmiştir. İran İslam Devriminin etkisi altındaki, Amerika Birleşik Devletleri'nin desteği ise yedinci bölümde işlenmiştir. Çalışmanın son bölümü ise küresel petrol endüstrisi zincirinin bir halkası olarak İsrail'in petrol arzını güvence altına alma girişimleri bünyesinde günümüzdeki konumunu ortaya koymaktadır.

Kuruluşunun İlk Aşamalarında İsrail'in Petrol Arzı Güvenliği

1948 yılında Orta Doğu coğrafyası ve dünya politikası içerisinde kilit bir yer sahibi olan İsrail açısından petrol; dış kaynaklı maddi destek, silah edimi ve kalifiye insan göçü kadar hayati bir öneme sahip olmuştur. İsrail'in petrol diplomasisi, kuruluşunun ilk aşamalarından itibaren Arap- İsrail sorunu gölgesi altında geçmiştir. Birincil enerji kaynakları tüketimi denklemi içerisinde günümüzde nükleer enerji, kömür ve doğal gaz gibi diğer unsurları da ilave eden İsrail açısından petrol, kuruluş sürecinin ilk aşamalarından itibaren hızla artan nüfusu ve gelişip modernleşen ekonomisi için yegâne enerji kaynağı olmuştur. Petrol, İsrail'in enerji denklemi içerisindeki birincil hayati konumunu günümüzde de sürdürmeye devam etmektedir. Ancak geçmişte olduğu gibi

² Gawdat Bahgat, "Energy Security in a New World Order", *The Journal of Energy and Development*, Cilt. 30, No. 1, s. 46

günümüzde de ham petrol ve ürünlerini elde etmek, İsrail açısından maddi bir sorun olmakla birlikte, bunun ötesinde politik bir sorun olma özelliğine sahiptir. 1955 yılında İsrail topraklarında petrol bulunana kadar Ürdün ve Akdeniz arasında kalan halk açısından enerji tüketimi neredeyse petrol tüketimi ile eş anlamlı idi.³ İsrail açısından petrol arzını temin etmenin politik bir sorun olmanın ötesinde başlıca iki önemli ayağı daha bulunmaktaydı. Bunlar; dış kaynaklara tamamen bağımlılık ve göreceli yüksek fiyatlardır. Petrolün satın alınan kaynaktan Hayfa'ya kadar olan nakliye masrafları hesaplanırken Meksika Körfezi temel olarak ele alınmaktaydı.⁴ Bu nedenle de 1930'lu yıllar ve 1940'lı yılların başlarına kadar Filistin bölgesinde petrol fiyatları Amerika Birleşik Devletleri ve Orta Doğu'daki diğer ülkelerden daha yüksek seyretmekteydi.

İsrail'in kuruluşundan önce İngiliz firmaları tarafından Hayfa'da kurulan petrol rafinerisi Filistin Manda Yönetimi altında bulunan Yahudi ve Araplar açısından işlenmiş petrol ihtiyacının karşılanması amacıyla hizmet etmekteydi. Rafinerinin ham petrol ihtiyacı İngiliz firmalar ve bölgedeki başlıca petrol üreticileri olan Arap ülkeleri tarafından karşılanmaktaydı. Rafine edilen petrol de her iki halkın ihtiyacını karşılamaktaydı. Akdeniz kıyısında konuşlanan Hayfa rafinerisinin bir başka özelliği de Avrupa ülkelerine işlenmiş petrol ürünleri sağlamasıydı.

İsrail Devleti'nin kurulması ile birlikte, politik gelişmeler nedeni ile bir süre kapatılan Hayfa rafinerisinin en elverişli şekilde tekrar çalışmaya başlaması ve işleyecek ham petrol bulması büyük bir sorun haline gelmiştir. İlgili bölgedeki İngiliz yönetimi sürecinde Kerkük- Hayfa arasına inşa edilen petrol boru hattından Hayfa rafinerisinde işlenmek üzere tekrar petrol pompalanması planını Irak yönetiminin kabul etmesi gerekmektedir.⁵ Bu düşünceye karşı çıkan Irak yönetiminin kabulünü sağlamak için Hayfa rafinerisinde işlenen ürünlerin bölgede yaşayan Yahudi ve Arap halklarının ortak kullanımına 'tarafsız olarak' sunulacağı garantileri verilmekteydi. Buna ilaveten Irak yönetiminin Hayfa'ya petrol pompalamayı kabul etmemesi durumunda ise İsrail'in başka pazarlardan petrol satın alabileceği de belirtilmekte, Irak'ın olası petrol gelirlerinden mahrum kalacağı ifade edilmekteydi.⁶

Ancak Irak, Kerkük'ten Hayfa'ya petrol pompalamayı reddetmiş, İsrail'i petrol arzını güvenlik altına alma yolunda başka arayışlar içerisine girmeye itmiştir. İsrail'in ilk kuruluş yıllarında petrol elde etme girişimleri bünyesinde

³ Uri Bialer, *Oil and the Arab- Israeli Conflict, 1946-63*, Mcmillan Press, London, 1999, s. 2

⁴ Cenk Pala, *Yirminci Yüzyılın Şeytan Üçgeni*, Kavram Yayınları, İstanbul, 1996, s. 41

⁵ Uri Bialer, *Oil and the Arab- Israeli Conflict, 1946-63*, s. 49

⁶ Uri Bialer, *Oil and the Arab- Israeli Conflict, 1946-63*, s. 50

karşılaştığı bir başka zorluk da 1949 yılında Arap Ligi tarafından alınan, İsrail ile iş yapan tarafları bundan vazgeçirmeye yönelik karardır. İsrail bayrağı taşıyan gemilere yönelik olarak başlayan engelleme süreci, sonrasında İsrail'e silah ve petrol taşıyan diğer tarafların gemilerine de uygulanmaya başlanmıştır. Arap Ligi ülkeleri tarafından uygulanan bu blokaj, İsrail'e gelen bütün petrolü kesmeye yönelik asıl amacına tam olarak ulaşamamış olmakla birlikte,⁷ uygulandığı süre boyunca İsrail'in petrol arzını güvenlik altına alma çabası faturasını bir hayli kabartmış, kuruluş aşamasının ilk yıllarından itibaren bu ülkeyi bu konuda ekonomik olarak da zor durumda bırakmıştır.

Yabancı Petrol Şirketleri İle Olan İlişkiler

İsrail'in kuruluşundan sonraki süreç içerisinde petrol arzını güvenlik altına alma girişimleri çerçevesinde karşılaştığı bir başka güçlük ise, sınırları dâhilinde faaliyet gösteren yabancı petrol şirketleri ile olan ilişkileri çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bu süre zarfında İsrail sınırları dâhiline ithal edilen, sınırları dâhilinde işlenip ürünlerine ayrılan, işlenmiş bir ürün olarak piyasasına sürülen ve ihraç edilen bu ürün, hiçbir aşamasında devletin aidiyetine geçmemiş bir ürün olarak işlem görmüştür. Devlet olarak İsrail bu ekonomik etkinliklerden herhangi bir kazanç sağlamamış, vatandaşlarının ve iç piyasasının ihtiyacını karşılayabilmenin yüksek maliyetini üstlenmek durumunda kalmıştır.⁸

İsrail hükümetinin petrol ve ürünlerine bu kadar çok büyük bir önem atfetmesinin en temel nedeni ülkenin yüksek bir endüstrileşme düzeyine ulaşmış olmasından veya tarım yöntemlerinin modernleşmesinden kaynaklanmaktaydı. Bunun en temel nedeni, sosyal ve ekonomik hayatın kesintisiz ve sorunsuz olarak devamını sağlamak için gerekli olan enerji arzı için İsrail'in kömür, doğal gaz ve hidroelektrik kaynakları gibi alternatif enerji kaynaklarından yoksun olmasıydı.

Delek Petrol Şirketinin Kurulması

Petrol arzını güvenlik altına alma girişimleri bünyesinde İsrail'in bir başka hamlesi de kendi petrol şirketini kurma yoluna gitmesidir. Hâlihazırda ülkede bulunan ithalat ve dağıtım şebekesi içerisine eklenilecek, milli çıkarları gözetecek bir yapının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu şekilde bir yapılanma hem ülke içerisinde faaliyet gösteren firmalar arasında oluşacak olan rekabet ortamına bir katkı sunacak hem de petrol maliyetlerinin düşmesine

⁷ Uri Bialer, *Oil and the Arab- Israeli Conflict, 1946-63*, s. 92

⁸ Uri Bialer, *Oil and the Arab- Israeli Conflict, 1946-63*, s. 97

neden olacaktı.⁹ Buna ilaveten İsrail yönetimi kademelerinde ülkenin geleceği açısından petrol kadar hayati öneme sahip bir konunun yabancıların ellerine terk edilmemesi gerektiği görüşü hâkimdi. Bu nedenlerle İsrail’de bir milli petrol şirketi hüviyetinde hareket eden Delek şirketi 12 Aralık 1951 tarihinde kurulmuştur.

İsrail hükümetinin belirli bir yüzde sahibi olduğu bu şirketin katılımcı ortakları bir kısım yerli ve yabancı şirketleri de kapsamaktaydı. Delek şirketinin ana amacı dışarıdan petrol satın alıp bunu rafine edip şirketin kendi tasarrufuna sunmaktı. Gelişen zaman içerisinde iç piyasada etkili bir rol üstlenen şirket ordu, donanma, marina, Filistin Elektrik Şirketi, yerleşim merkezleri ve diğer bazı kurularla satış sözleşmeleri gerçekleştirmiştir.¹⁰ Yabancı şirketlerin İsrail’in altyapısına yatırım yapma konusunda isteksiz davranmaları üzerine Delek, petrolün rafine edildiği Hayfa’dan ana tüketim merkezi olan Tel Aviv’e bir boru hattı inşa etme yoluna gitmiştir. Bu şekilde nakliye masraflarında bir indirimle gidip üretim ve işletim maliyetlerini düşürmüştür. İşlediği petrolü ülke içi tüketime sunan Delek açısından uluslararası pazardan işlenecek ürünü satın alabilmek bir sorun olmuştur. Başlıca petrol satıcılarından İsrail’de işlenip tüketilmek üzere makul fiyatlarla ürün satın almak hem ekonomik hem de politik bir sorun hüviyetini almaktaydı.

Delek şirketinin İsrail için güvenli, çeşitli ve ekonomik petrol arzı sağlama çalışmaları çerçevesinde üstesinden gelmesi gereken iki temel sorun bulunmaktaydı. Bunlar; potansiyel ihracatçı sayısının çok sınırlı olması ve petrolü nakliyesidir. Bir rafinerinin en etkili bir şekilde işleyip ekonomik olarak kazançlı bir yatırım haline gelebilmesi için birkaç farklı tip ve kalite ham petrolü değil de belirli bir kaynaktan gelen ham petrolü ürünlerine ayırması gerekmektedir. Petrol ihracatçıları ile yapılacak uzun süreli satış anlaşmalarıyla petrol akışını garanti altına almayı amaçlayan İsrail için seçenek sayısı sınırlı idi. Şili, Kanada ve Peru gibi ülkeler ana ihracat güzergâhlarının Pasifik Okyanusundan geçmesi nedeni ile nakliye masrafları ödenebilecek bir düzeyin ötesindeydi. Batı Avrupa ülkelerinin kendileri birer ithalatçı oldukları için İsrail’e petrol satma potansiyeline sahip değildiler. Politik nedenlerle Irak ve Suudi Arabistan da İsrail’e petrol satmamaktaydılar. İsrail’in uzun süreli anlaşmalarla petrol satın alabileceği potansiyel ihracatçılar Venezüella, Kuveyt, SSCB ve İran’dan ibaretti. Venezüella ve Kuveyt’ten petrol uzun süreli ticaret anlaşmaları ile

⁹ Leslie Grayson, *National Oil Companies*, John Wiley and Sons Publishers, Chichester, 1981, s. 7

¹⁰ Uri Bialer, *Between East and West: Israel’s Foreign Policy Orientation 1948- 1966*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, s. 128

petrol ithal etme girişimleri başarısız olmuş, SSCB ve İran seçenekleri İsraili yöneticiler açısından üzerinde dikkatle durulması gereken yegâne seçenekler olarak kalmıştır.¹¹

İran'dan Petrol Temin Edilmesi

Soğuk Savaş'ın sıcak zamanları sırasında ortaya çıkan bu durum da yalnızca alıcı ve satıcı ülkenin ekonomik algılamaları çerçevesi içerisinde şekilleniyor olmaktan uzaktı. Amerika Birleşik Devletleri ve Britanyalı yöneticilerin, Sovyetler Birliği'nin ekonomik gücünü kullanarak yerkürenin çeşitli bölgelerinde nüfuz sahibi olması fikrine pek sıcak bakmadıkları bilinen bir gerçektir. Ancak uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde sürekli ilkelerin olmadığı; sürekli çıkarların olduğu hatırd tutulunca, ABD ve Britanya'nın bir müttefiki olan İsrail'in 1950'li yıllarda SSCB'den yüksek miktarlarda petrol satın almasının mantığı anlaşılabilir.

Sovyetler Birliği, İsrail pazarına girdikten bir süre sonra ise petrol ticaretinin hacmini yükseltmemiş, sattığı petrolün fiyatını düşürmediği gibi daha önceden dünya fiyatlarının altında sağladığı fuel oil fiyatını yükseltmiş ve uzun süreli bir sözleşme imzalamayı yeğlememiştir. Sürekli ilkeler yerine sürekli çıkarlar prensibini öne çıkaran uluslararası ilişkiler mantığı İsrail'i başka kaynaklar aramaya ve önceden başlattığı petrol diplomasisini hızlandırmaya yönlendirmiştir. Bu ise, teorik bir varsayım olan İran'dan uzun süreli petrol sağlama seçeneğini, uygulanması gereken bir seçenek haline sokmuştur.

Yegâne ihraç ürünü ve gelir kaynağı olan petrol gelirlerini arttırma ve yeni pazarlar arayışı içerisinde olan İran yönetiminin İsrail pazarına girme düşüncesi, İsrail pazarını elinde tutan Britanya petrol şirketleri tarafından engellenmişti. Ancak İsrail'in kendi petrol şirketi olan Delek firmasını kurmasından sonra bu firma İran'dan petrol alıp, Hayfa rafinerisinde işleyip, iç pazar tüketimine sunma imkânına kavuşmuş oluyordu.

Arap boykotundan¹² sıyrılıp dünyanın en zengin petrol yataklarına sahip olan yüksek kalite Orta Doğu petrollerinden istifade etme imkânına kavuşan İsrail için İran petrolünün Rusya kaynaklı Sovyetler Birliği petrolüne tercih edilmesinin bir çeşit zorunluluk dışında başka sebepleri de vardı. Bunun en başında İran petrolünün kalitesinin Hayfa rafinerisinin damıtma standartlarına uymasıydı. İran petrolü, millileştirilmesinden önce Britanya kökenli firmalar tarafından işletilmekteydi. İsrail pazarını elinde bulunduran Britanyalı firmalar,

¹¹ Uri Bialer, *Oil and the Arab- Israeli Conflict, 1946-63*, s. 129

¹² Fuad Itayim, "Arab Oil – The Political Dimansion", *Journal of Paletsine Studies*, Cilt. 3, No. 2, 1974, s. 93

Hayfa'da işlenip İsrail'de tüketime sunulacak petrolü Abadan'dan temin etmekteydiler. Hayfa rafinerisinin hâlihazırdaki alet edevat stoku, bu tip ve kalite petrolün işletilip ürünlerine ayrılması çalışmalarına elverişliydi.

İran petrolünün Rusya petrolüne tercih edilmesinin bir diğer nedeni de, İran petrolünün içerdiği çeşitli gaz miktarları ve kalitesiydi. İran petrolü, içerdiği kimyasallar ile petro kimya endüstrisi açısından da uygun olanaklar sunmaktaydı. Bununla birlikte Sovyetler Birliği'nin bu süre zarfındaki petrol tüketimi, üretiminin yaklaşık olarak % 90'ı civarındaydı. Sovyetler Birliği'nin iç tüketiminde görülecek bir artış durumunda, İsrail'e yapılan petrol akışında sıkıntı yaşanabilirdi.¹³ Soğuk Savaş'ın sıcak zamanları zarfında gerçekleşen İsrail ve Sovyetler Birliği arasındaki petrol ticaretinin bir süre sonra kesintiye uğramasının ve İsrail'in petrol ithalatında İran'ın çok öne çıkmasının bir diğer nedeni de politik kaygılardan kaynaklanmaktaydı. Petrolün politikasının ve ekonomisinin çok iç içe geçtiği göz önünde bulundurulunca, politik ve ekonomik olarak bir zaman dilimi içerisinde belirli bir ülkenin çıkarının değişik zamanlarda farklılıklar göstermesinin mantığı anlaşılabilir. Sovyetler Birliği'nden petrol satın almaktan ve bir çeşit ekonomik ilişki geliştirmekten çekinmeyen İsrail, bu süre zarfında Sovyetler Birliği ile resmi diplomatik ilişkilerini çok ileri bir düzeye taşıma yoluna gitmemiştir.¹⁴ Batı dünyası ile stratejik ilişkiler geliştirmeyi uygun bulmuş, petrol ticareti konusunda da Batı ülkeleri ile yakın ilişkileri bulunan İran ile ticaret hacmini geliştirmeyi yeğlemiştir.

1960'lı yılların başı ile birlikte hiç şüphesiz İran, İsrail petrol arzı stratejisinin en temel taşıını oluşturmaktaydı. İsrail'in İran ile yaptığı petrol ticareti Eilat ile Ashdod arasına inşa edilen bir petrol boru hattı ile bir çeşit kurumsal kimlik hüviyetine bürünmüştür. İran'dan yola çıkan petrol tankerlerinin taşıdıkları ham petrol İsrail'in Eilat limanından Ashdod'a ve bir süre sonra da doğrudan Hayfa'ya pompalanmaya başlanmıştır. Bir süre sonra da ilgili petrol boru hattının kapasitesi artırılarak, İsrail ve İran arasındaki petrol ticaretinin hacmi de genişlemiştir.

Sina Bölgesi Petrol Kaynakları

Tarihsel süreç içerisinde İsrail'in petrol arzını güven altına alma çalışmalarının bir başka basamağını da 1967 Arap İsrail savaşı oluşturmaktadır. 1967 Arap İsrail savaşı sonunda İsrail Sina Çölünü ele geçirmiş¹⁵ ve bu bölge-

¹³ Uri Bialer, *Oil and the Arab- Israeli Conflict, 1946-63*, s. 175

¹⁴ William Quandt, "The Middle East Conflict in US Strategy", *Journal of Palestine Studies*, Cilt. 1, No. 1, 1971, s. 51

¹⁵ Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Orta Doğu*, Akçağ, Ankara, 2004, s. 152

deki petrol kaynaklarını üretme ve geliştirme üzerine çalışmalarına hız vermiştir. İsrail, Sina bölgesini daha önceden, 1956 yılında da kontrolü altına almış, bu süre zarfında da bölgedeki petrol kaynakları üzerinde sismik ve jeolojik araştırmalar yürütmüştür. 1967 savaşı ile birlikte İsrail daha önceleri bir Mısır şirketi ve bir İtalyan petrol şirketi tarafından kurulan ve ortak girişim olarak yürütülen Sina bölgesindeki petrol arama, geliştirme ve üretim çalışmalarını kendi bünyesine dâhil etmiş oluyordu.

Sina bölgesi petrolünün kontrolü İsrail açısından birkaç farklı boyutta katkı sağlamıştır. İsrail bu yolla kendi tasarrufunda kullanabileceği bir 'yerli' kaynağa sahip olmuştur. Bu gelişme neticesinde İsrail petrol diplomasisi yurt dışında çok daha rahat hareket edebilmiş, ihracatçılarla yaptığı müzakerelerde manevra alanını geliştirebilmiştir. Bunlara ilaveten İsrail'in petrol faturası da azalmıştır.¹⁶ Petrol alımı için yurt dışına aktarılan kaynaklar İsrail içerisinde kalmış, çeşitli yatırımlara yönlendirilmiş, böylece ekonomisi daha fazla güç kazanan bir devlet olarak İsrail, uluslararası diplomaside daha etkili olma yoluna gitmiştir.

1967 yılından önce neredeyse tamamen İran'a bağımlı olan İsrail Sina bölgesi petrollerini ele geçirmesinden sonra iç piyasasını doyurmanın yanı sıra bir petrol ihracatçısı olma sınıfına yükselmiştir. Buna ilaveten İsrail üretim ve tüketim pazarlarını birbirine bağlayan önemli bir transit ülke konumuna yükselmiştir. Eilat ile Akdeniz kıyısındaki Ashkelon limanı arasına yeni bir petrol boru hattı inşa edilmiştir ki, bu boru hattı 1970 yılında hizmete girdiği zaman dünyanın en büyük üçüncü boru hattı olma özelliğini taşıyordu.¹⁷

Petrolü elde etmedeki zorluğu büyük oranda siyaseti ve komşuları ile ilişkileri içerisinde gizli olan İsrail açısından sahip olduğu bu petrol üreticisi, nakliyecisi, ihracatçısı ve rafine edicisi olma statüsünün devamı, yine politik gelişmelere sıkı sıkıya bağımlıydı. 1967 Arap İsrail savaşı sonucunda ele geçirdiği Sina bölgesinden çekilip bölgenin kontrolünü Mısır'a bırakması durumunda İsrail bu avantajlı konumlarının tümünü yitirmekteydi. Nitekim 1973 yılında bütün dünyada bir petrol krizi yaşanmış; ancak İsrail ilgili petrol krizinin olumsuz etkilerini çok büyük bir ağırlık içerisinde hissetmemiştir. Ele geçirdiği Sina bölgesi petrolünü bir iç kaynak olarak değerlendirmiş, dışa bağımlılık oranını olabildiğince düşük bir seviyede tutmaya gayret göstermiştir.¹⁸ Gerilmiş ilişkileri normalleştirme ve yumuşatma adımları çerçevesinde Sina bölgesinde bulunan petrol kaynaklarını ileriki zaman dilimleri içerisinde bı-

¹⁶ David Kochav, *Haaretz*, 15 Aralık 1972

¹⁷ Elias Shoufani, "The Sinai Wedge", *Journal of Palestine Studies*, Cilt. 1, No. 3, 1972, s. 90

¹⁸ Elias Shoufani, "The Sinai Wedge", *Journal of Palestine Studies*, s. 94

rakmak durumunda kalan İsrail, hiç şüphesiz, adı geçen kaynaklardan çok büyük yararlar sağlamıştır. İlgili petrol kaynaklarını kontrolü altında tuttuğu zaman dilimi içerisinde kendi iç piyasa ihtiyaçlarını gözetecek şekilde işlemiş, maksimum fayda elde etme yoluna gitmiştir.

İran İslam Devriminin Etkisi

İsrail'in petrol sağlama sıkıntısı 1979 İran İslam Devrimi ile daha farklı bir boyut kazanmıştır. Körfez bölgesinde Batı ülkeleri ile yakın ve dost ilişkiler geliştiren Şah yönetimi, yerini Humeyni rejimine bırakmıştır. Humeyni rejiminin Batı ülkeleri ile pek dostane olmayan ilişkilerinin bir boyutu da İsrail ile olan ilişkilerine yansımıştır. Bölgede bulunan diğer Müslüman devletlerin tepkilerinden çekinen Şah yönetimi, İsrail ile aşikâr ilişkiler geliştirmese de petrol ticareti yapmaya devam edip belirli bir ekonomik kazanım elde etme yoluna gitmiştir. Ne var ki, İran'da yönetimi ele geçiren yeni yönetimin İsrail ile politik ve diplomatik ilişkiler içerisinde bulunmak bir yana ekonomik ilişkiler içerisinde bulunmaya niyeti olmadığı açıktı.¹⁹

Önceleri İsrail açısından "güvenli" olarak tabir edilen bir petrol kaynağı olan İran artık politikasını değiştirmiştir. İsrail bu şekilde iç piyasa ihtiyacının karşılanmasında çok önemli bir role sahip olan Eilat- Ashkleon boru hattına sürekli olarak petrol tedarik eden en önemli unsur olan İran unsurundan artık mahrum kalmıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın en temel girdilerinin başında gelen petrol arzı güvenliği tehlikeye giren İsrail yeni arayışlar içerisine girmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Desteği

Tarihin ilk zamanlarından beri hareketli bir coğrafya olan Orta Doğu bölgesinde kurulan İsrail'in kuruluşundan günümüze kadar petrol arzını güvence altına alma çalışmaları hep zorlu bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Hayati bir öneme sahip olan petrol arzının kesintisiz devam etmesi hususunda çeşitli sorunlarla karşılaşan İsrail açısından Amerika Birleşik Devletleri'nin çeşitli şekillerde sağladığı garantiler ayrı bir önem arz etmektedir.

Ulaştırma, endüstri ve sürdürülebilir kalkınmanın kesintisiz bir şekilde devamı için hayati bir öneme sahip olan petrolün faturasının ödenmesi ekonomik olarak İsrail'i zorlamakla birlikte satın alınacak petrolü bulmak başlı başına politik bir uğraş gerektirmiştir. Arap komşularının artan ekonomik ve politik gücü sorununun İsrail açısından daha da karmaşık bir hale gelmesine ve uluslararası petrol arenasında yalnız başına kalmasına neden olmuştur. 1980'lere kadar

¹⁹ Erol Guiney, "Israel After Shah", *MERIP Reports*, No. 75/76, Mart, Nisan 1979, s. 34

dünya petrol pazarının sadece % 5'i İsrail'e açıktı. Yalnızca birkaç ülke uzun dönemli sözleşmelerle İsrail'e petrol satmaktaydı. İsrail, fiyat dalgalanmalarına çok açık maruz kalan spot piyasasına bağımlı kalmak zorundaydı.²⁰

ABD'nin 1973 Arap-İsrail Savaşından sonra Mısır ve İsrail arasında başlattığı mekik diplomasisi İsrail'in petrol arzını güvence altına alma süreci bünyesinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Eylül 1974'te İsrail ile Mısır arasında varılan anlaşmaya göre, İsrail ele geçirdiği Sina geçitlerini ve petrol kuyularını Mısır'a geri bırakıyordu. Petrol ihtiyacının karşılanmasında çok önemli bir yer işgal eden Sina bölgesinde bulunan petrol kuyularının Mısır'a geri verilmesi İsrail açısından büyük bir kayıp olarak algılanmaktaydı. Mısır ile varılan anlaşmanın bu maddesinin kabul edilmesinde, İsrail ile ABD arasında varılan mutabakatın büyük bir etkisinin olduğunu belirtmekte fayda vardır.

İsrail ile ABD arasında varılan mutabakat ile ABD, İsrail'in enerji ihtiyacının ve ekonomik gereksinimlerinin karşılanması konusunda her türlü çabayı gösterme konusunda duyarlı davranacağını beyan etmekteydi. İsrail'in süregelen petrol gereksiniminin karşılanması için her iki ülkenin uzmanlarının her yıl bir araya geleceği belirtilmekteydi. İsrail'in enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla hazırlanan bu formüle göre İsrail'in satın aldığı petrolün nakliyatını güvenli bir şekilde yapamaması durumunda ABD ilgili petrol nakliyatının da güvenliğini sağlamayı garanti ediyordu.²¹

ABD'nin İsrail'in petrol arzını güvenlik altına alma çabalarına sunduğu katkı bünyesine Ekim 1980'de taraflar arasında varılan anlaşmanın ayrı bir önemi vardır. ABD-İsrail Petrol Anlaşması'na göre İsrail'in "normal ülke içi ihtiyaçlarını karşılayamaması" durumunda ABD bu ülkeye petrol sağlamayı garanti ediyordu. Orta Doğu barış sürecinde çok önemli bir yer tutan Mısır ve İsrail arasında gerçekleşen Eylül 1978 Camp David görüşmeleri ve Mart 1979'da taraflar arasında varılan barış anlaşmaları sürecinde İsrail'in enerji güvenliğinin sağlanamaması durumunda herhangi bir barış anlaşmasının mümkün olmayacağı kanısı kendisini hissettirmiştir.

ABD ile İsrail arasında varılan Petrol Anlaşması İsrail'e "ücretsiz petrol sağlanmasını" öngörmemekteydi. Anlaşma hükümlerince tarafların uzmanlarının yıllık ya da daha kısa aralıklarda yapılan toplantılarında belirlenen miktarlarda petrol satışını öngörmekteydi. Yapılan petrol satışı, petrol nakliyesinin yapıldığı sırada dünya petrol piyasalarında işlem gören fiyatlarla uyumlu olmak durumundaydı. ABD Senatosu'nun onayını gerektirmeyen bu anlaşma, imza-

²⁰ Bishara Bahbah, "The United States and Israels' Energy Security", *Journal of Palestine Studies*, Cilt. 11, No. 2, 1982, s. 114

²¹ Bishara Bahbah, "The United States and Israels' Energy Security", 117

landıktan hemen sonra yürürlüğe girmiştir. Kasım 1994'e kadar yürürlükte kalması öngörülen ABD – İsrail Petrol Anlaşması ile İsrail kendisine açık spot piyasalardan karşılamakta yetersiz kaldığı petrol arzını kesintisiz olarak garanti altına alma yolunda çok önemli bir mesafe kat etmiştir.²²

Küresel Petrol Endüstrisi Zincirinin Bir Halkası Olarak İsrail

1900'lü yılların başlarından günümüze kadar gelen süreç içerisinde küresel petrol endüstrisi bünyesinde bir takım değişikliklerin olduğu açıktır.²³ Petrol endüstrisinin kuruluşunun ilk aşamalarında küresel petrol üretimini kontrolü altında tutan “yedi kız kardeşler” artık tarih olmuşlardır. Bu büyük petrol şirketlerinin yerlerini, büyük oranda yeraltından çıkarılan petrole ev sahipliği yapan ülkelerin milli petrol şirketleri almışlardır. Petrol üretiminin yapıldığı arama tarama, sondaj faaliyetlerinin yapıldığı üst kısım etkinliklerden damıtma işleminin ve dağıtım işlemlerinin yapıldığı alt kısım etkinliklere kadar dikey bir entegrasyon yapı içerisinde ilgili halkaların tümünün kontrollerini ellerinde bulunduran büyük petrol şirketleri bu kontrollerini büyük oranda kaybetmişlerdir. Önceleri büyük oranda uzun süreli sözleşmeler ile yapılan küresel petrol ticareti yerini büyük oranda spot petrol satışlarına bırakmıştır.

Petrol, artık MYMEX, IPE ve Dubai Exchange gibi borsalarda işlem görüp fiyatı küresel olarak belirlenen bir ürün halini almıştır. Alıcıların ve satıcıların kimliklerinin çok da önemli olmadığı bu küresel pazarda yapılan petrol ticareti “bir büyük havuz” hüviyetini almıştır.²⁴ Sürdürülebilir kalkınmalarının kesintisiz devamı için petrol arzı güvenliğine ihtiyaç duyan alıcı ülkelerin bu gereksinimleri, ülke ekonomilerinin yegâne girdisi petrol gelirleri olan satıcı ülkelerin petrol talebi güvenliğine duydukları ihtiyaç ile kesişmektedir.

Birçok alıcının ve farklı birçok satıcının olduğu bu küresel pazarda spot petrol ticaretinin hacmi günümüzde büyük oranda artmıştır. Politik konumu ve Arap komşuları ile arasındaki ilişkiler nedeni ile uzun süreli sözleşmelerle petrol alımı yapabilecek kaynak bulmakta güçlük çeken İsrail, günümüzde petrol ihtiyacının çok büyük bir kısmını rahatlıkla spot piyasadan karşılayabilmektedir.

2005 yılı itibarıyla İsrail petrol ihtiyacının yalnızca çok küçük bir kısmını kendi üretimi tarafından karşılayabilmiştir. Yaklaşık olarak günde 249000

²² Bishara Bahbah, “The United States and Israel's Energy Security”, 130

²³ Peter Davies, “The Changing World Petroleum Industry- Bigger Fish in a Larger Pond”, *CEPMLP Online Journal*, Cilt. 6, Makale no. 14, (erişim tarihi: 14 Mayıs 2008)

²⁴ Oystein Noreng, *Ham Güç Petrol Politikaları ve Pazarı*, Elips Kitap, Ankara, 2004, s. 227

varil petrol ithal etmiştir.²⁵ Geçmişin aksine, büyük oranlardaki bu petrol alımını yapabileceği tarafları bulmak için günümüzde pek zorlanmamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki süreç içerisinde Hazar bölgesi ve Orta Asya'da kurulan yeni devletler zengin yeraltı kaynaklarına sahiptirler. İsrail, günümüzde petrol ihtiyacının büyük bir kısmını küresel pazara yeni açılan bu devletler vasıtası ile karşılamaktadır.²⁶ Bakü – Tiflis – Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı aracılığıyla Akdeniz'e kadar inen Hazar bölgesi petroleri petrol arzını kesintisiz olarak sağlayan bir kaynak olmanın yanı sıra nakliye açısından da büyük kolaylıklar içeren hayati bir kaynak olma özelliği kazanmıştır. Türkiye'nin bir enerji terminali olma yolundaki stratejisine büyük katkılar sağlayan ilgili boru hattı projesi için İsrail uluslararası arenada lobi yaparak bu projenin hayata geçirilmesini desteklemiştir.²⁷ İsrail'in bu politikasının temelinde kendi petrol ihtiyacını karşılama yönünde izlediği stratejinin etkileri yatmaktadır.

2008 yılı Temmuz ayı içerisinde İsrail Altyapı Bakanı ile Türkiye Enerji Bakanı arasında varılan mutabakat gereği Akdeniz Boru Hattı Projesi'nin fizibilite çalışmalarının yapılmasına karar verildi. Akdeniz'in Türkiye kıyısından İsrail'e uzanan boru hattı bünyesinde petrol, doğal gaz, su, elektrik ve fiber optik kablo nakliyesi unsurlarının inşa edilmesi öngörülmektedir. Akdeniz Boru Hattı Projesine kesintisiz doğal gaz sağlanması açısından İsrail, Rusya ile ilişkiler içerisinde olduğunu açıklamıştır. Azerbaycan'ın da petrolünü doğu pazarına ulaştırmak için bu proje ile yakından ilgilendiği belirtilmiştir.²⁸

İlgili enerji kaynakları İsrail'e ulaştıktan sonra, ileriki zaman dilimleri içerisinde Hindistan, Çin ve Tayvan'a da enerji taşımayı öngören proje vasıtası ile İsrail kendi enerji ihtiyacını sağlamayı garanti altına alma yolunda büyük bir mesafe kat etmiş olmanın ötesinde küresel enerji denklemi içerisinde de önemli bir konum kazanmış olacaktır.

Konvansiyonel petrol kaynakları bulmak için arama tarama çalışmalarını yoğun bir şekilde yürüten İsrail açısından konvansiyonel olmayan bir petrol kaynağı olan 'şeyller' ayrı bir önem arz etmektedir. Negev Çölü'nün kuzey kesimlerinde bulunan zengin petrolü şeyllerden elde ettiği enerji ile İsrail, endüstriyel elektrik üretiminin bir kısmını doğrudan karşılamaktadır.

²⁵ Energy Information Administration, Country Analysis Briefs, Israel, www.eia.doe.gov/emeu/cabs/East_Med/Oil.html. (erişim tarihi: 13 Mart 2008)

²⁶ Daniel Engber, "Where Does Israel Get Oil?", Slate, www.slate.com (erişim tarihi: 19 Mart 2008)

²⁷ Efraim Inbar, "Regional Implications of the Israeli – Turkish Strategic Partnership", *Middle East Review of International Affairs*, Cilt. 5, no. 2, 2001, s. 59

²⁸ "İsrail'in Petrolü, Gazı, Suyu Türkiye'den Gidecek", Referans Gazetesi, www.referansgazetesi.com/haber. (erişim tarihi: 18 Temmuz 2008)

Sonuç

Petrol arzı konusunda kendi kendine yeterli olmanın çok uzağında olan İsrail açısından enerji güvenliğini sağlamanın en temel koşullarından bir tanesi içinde bulunduğu coğrafyadaki komşuları ile gerçekleştirdiği politik ilişkiler üzerinde şekillenmektedir. Kuruluşundan günümüze kadar İsrail'in petrol ediniminde yaşadığı güçlükler küresel ve bölgesel siyasetteki politikalarının gölgesi altında gerçekleşmiştir.

Günümüzde İsrail'in enerji politikasının üzerine şekillendiği altı unsuru göz önünde bulundurmak gerekmektedir:

- Orta Doğu bölgesinde konuşlanmış olmasına rağmen İsrail, petrol kaynakları bakımından çok fakir bir ülkedir.
- İsrail, mesafe olarak kendisine uzak bölgelerdeki satıcılardan aldığı petrole bağımlı bir ülkedir ki bu da nakliye masrafları faturasının kabarık olmasına neden olmaktadır.
- İthal edilmek zorunda olunan petrol, İsrail hükümetinin ödemeler dengesi içerisinde çok ağır bir yük işgal etmektedir.
- İsrail, enerji kaynaklarını ve formlarını çeşitlendirmek durumunda olan bir ülkedir.
- İsrail, yerel petrol kaynakları arama tarama faaliyetlerine çok büyük bir önem atfeden bir ülkedir.
- İsrail'in kendi toprakları içerisinde petrol arama çalışmaları, gerek ekonomik, gerekse politik nedenlerden dolayı uluslararası petrol şirketleri tarafından pek desteklenmemiştir.²⁹

İsrail'in petrol stratejisi yakın zamanda çalışmalarını yürüttüğü Akdeniz Boru Hattı gibi projelerle yeni bir boyut kazanmıştır. Ancak Orta Doğu bölgesinde sürekli barışın temini açısından İsrail ile Körfez ülkeleri arasında gerçekleştirilebilecek bir çeşit işbirliği faydalı sonuçlar doğurabilecektir.

Orta Doğu haritası bir gerçeklik olarak ele alındığında ortaya çıkan tabloya göre yegâne mali gelirleri petrol olan körfez ihracatçıları açısından Akdeniz'e, oradan da dünya piyasalarına açılmanın en hızlı ve ekonomik yolu İsrail üzerinden geçmektedir. İsrail'in bu stratejik konumu dünyanın kanıtlanmış petrol rezervlerinin üçte ikilik bölümünü bünyesinde barındıran körfez

²⁹ Gawdat Bahgat, "Energy Partnership: Israel and the Persian Gulf", *Energy Policy*, Cilt. 33, 2005, s. 672

bölgesi petrol ihracatçılarının olası ekonomik kazanımları ile birleşince ortaya çok farklı bir tablo çıkmaktadır.

Enerji arzı güvenliğine ihtiyaç duyan unsurlar ile enerji talebi güvenliğine ihtiyaç duyan unsurların işbirliği ihtiyacı beraberinde başka konular üzerinde işbirliği ihtimallerini gündeme getirecektir. Uluslararası ilişkiler disiplininin en çok kabul gören teorik bakış açılarına göre bir konuda işbirliği beraberinde diğer konular üzerinde işbirliği çalışmalarını gündeme getirmektedir. Günümüzde devletler üstü bir yapılanmaya sahip olan Avrupa Birliği'nin temelinde enerji kaynakları üzerinde varılan işbirliğinin olduğu hatırlanmalıdır. Kömür ve çelik kaynakları özelinde başlayan bu işbirliğinin alanı sonradan geliştirilmiş, ekonomik konular üzerine sıçramıştır. Ekonomik konular üzerindeki işbirliği zaman içerisinde genişleyerek politik konuları da kapsar bir hale gelmiştir. Bir konu üzerindeki fonksiyonel işbirliği, siyasi bir bütünlük arz eden bir birliktelik halini almıştır.

Unutulmamalıdır ki petrol kaynakları üzerinde uygulanacak olan bir işbirliği Orta Doğu'da barış ortamının sağlanması ve güçlendirilmesi konusunda çok önemli bir kilometre taşı olacaktır. Hasmane siyasi ilişkiler ve güven eksikliği, Körfez bölgesindeki ülkeler arasında gerçekleşmesi ve geliştirilmesi muhtemel her türlü ilişkiler yumağının önüne geçmiştir. Söz konusu olan olası bir petrol alım anlaşmasından ilgili mutabakata taraf olan tüm kesimlerin belirli bir kazanım sağlamaları mümkündür. Tarafların göreceli kazanımlarını hesaba katarak uluslararası ilişkilerin "sıfır toplamlı" değil de "pozitif toplamlı" bir oyun halini aldığı göz önünde bulundurulduğunda ilgili işbirliğine daha sıcak bakacakları açıktır. Böylesi fonksiyonel bir yaklaşım taraflar arasındaki gerginliği azaltacak ve onları birbirlerine yaklaştıracaktır. Bu bakış açısı, bölgesel ekonomik işbirliği barışın temini ve devamı için "sine qua non" özelliği taşımaktadır. Günümüzde petrol arzını kesintisiz olarak garanti altına alma yolunda çok büyük mesafeler kat etmiş olmakla birlikte İsrail bölgesel barış ve enerji ihtiyaçlarının temini için Körfez bölgesindeki komşuları ile ortak bir zemin bulmak durumundadır.

Kaynakça

ANDREWS-SPEED, Philip, LIAO, Xuanli ve DANNREUTHER, Donald, *The Strategic Implications of Chinas' Energy Needs*, Adelphi Paper 346, Oxford University Press, New York, 2002.

BAHBAH, Bishara, "The United States and Israels' Energy Security", *Journal of Palestsine Studies*, Cilt. 11, No. 2, 1982.

BAHGAT, Gawdat, "Energy Partnership: Israel and the Persian Gulf", *Energy Policy*, Cilt. 33, 2005,

BAHGAT, Gawdat, "Energy Security in a New World Order", *The Journal of Energy and Development*, Cilt. 30, No. 1.

- BIALER, Uri, *Between East and West: Israel's Foreign Policy Orientation 1948-1966*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.
- BIALER, Uri, *Oil and the Arab- Israeli Conflict, 1946-63*, Mcmillan Press, London, 1999.
- DAVIES, Peter, "The Changing World Petroleum Industry- Bigger Fish in a Larger Pond", *CEPMLP Online Journal*, Cilt. 6, Makale no. 14, (erişim tarihi: 14 Mayıs 2008).
- Energy Information Administration, *Country Analysis Briefs, Israel*, www.eia.doe.gov/emeu/cabs/East_Med/Oil.html. (erişim tarihi: 13 Mart 2008).
- ENGBER, Daniel, "Where Does Israel Get Oil?", *Slate*, www.slate.com (erişim tarihi: 19 Mart 2008).
- GRAYSON, Leslie, *National Oil Companies*, John Wiley and Sons Publishers, Chichester, 1981.
- GUINEY, Erol, "Israel After Shah", *MERIP Reports*, No. 75/76, Mart, Nisan 1979.
- INBAR, Efraim, "Regional Implications of the Israeli – Turkish Strategic Partnership", *Middle East Review of International Affairs*, Cilt. 5, no. 2, 2001.
- ITAYIM, Fuad, "Arab Oil – The Political Dimansion", *Journal of Paletsine Studies*, Cilt. 3, No. 2, 1974.
- "İsrail'in Petrolü, Gazı, Suyu Türkiye'den Gidecek", *Referans Gazetesi*, www.referansgazetesi.com/haber. (erişim tarihi: 18 Temmuz 2008).
- KOCHAV, David, *Haaretz*, 15 Aralık 1972.
- NORENG, Oystein, *Ham Güç Petrol Politikaları ve Pazarı*, Elips Kitap, Ankara, 2004.
- PALA, Cenk, *Yirminci Yüzyılın Şeytan Üçgeni*, Kavram Yayınları, İstanbul, 1996.
- QUANDT, William, "The Middle East Conflict in US Strategy", *Journal of Paletsine Studies*, Cilt. 1, No. 1, 1971.
- SHOUFANI, Elias, "The Sinai Wedge", *Journal of Paletsine Studies*, Cilt. 1, No. 3, 1972.
- YILMAZ, Türel, *Uluslararası Politikada Orta Doğu*, Akçağ, Ankara, 2004.